

Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Орленко Ірина Миколаївна

УДК: 316.3:316.6 (477)

**ДЕТЕРМІНАНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

033 Філософія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Орленко І. М.

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор Борінштейн
Євген Русланович

Одеса – 2020

АНОТАЦІЯ

Орленко І.М. Детермінанти соціальної дезадаптації особистості в сучасному українському суспільстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2020.

У кваліфікаційній роботі проаналізовано поняття та категорію соціальної дезадаптації у загальнонауковому та соціально-філософському пізнанні.

Доведено, що соціальна дезадаптація є потенційним відображенням соціальної адаптації та взаємовпливовою системою соціальної адаптації суспільства й структурних систем особистості у трисистемному філософському вимірі – трикветрі соціальної дезадаптації.

Метою дослідження є науково-теоретичне виявлення і аналіз детермінант соціальної дезадаптації у сучасному українському суспільстві.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше розроблено трьохсистемну структуру соціальної дезадаптації/адаптації як складноорганізованої інтегральної властивості особистості у філософському вимірі, який виражено трикветром соціальної адаптації/ дезадаптації; вперше розроблено комплексну методологію аналізу соціальної дезадаптації особистості, яка полягає у конструюванні зовнішніх зв'язків суб'єкта за допомогою прийняття партнера у взаємодії та системному аналізі соціокультурної адаптації, що дозволило розробити і провести комплексне дослідження особливостей соціокультурної адаптації іноземної молоді до мінливого соціокультурного середовища; виявлено детермінанти благополуччя (адаптації) сім'ї та чинники дезадаптації сім'ї в межах трикветральної структури адаптації-дезадаптації; визначено вагомі фактори

неминучості соціальної дезадаптації сьогодення: неможливість пристосування до складних життєвих обставин (СЖО), неминучість розриву родинних і соціальних зв'язків тимчасово переміщених осіб (ТПО), неприйняття факту народження дитини з особливими потребами та на тлі цього – маргінальний статус сім'ї та особистості в цілому, що дозволило ввести в науковий обіг поняття «селф-фундейшн-система». Обґрунтована доцільність вживання поняття як базової основа особистості та складової структури трикветра соціальної адаптації/дезадаптації у наукових, соціально-філософських дослідженнях.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що положення кваліфікаційної роботи можуть корисними для розробки стратегії соціальних досліджень в Україні, наукового, методологічного й філософського розвитку досліджень поняття, факторів та процесу соціальної дезадаптації та створення практичних рекомендацій щодо запобігання умов виникнення дезадаптаційних процесів в суспільстві.

Знання детермінант соціальної дезадаптації, дезадаптаціогенезу та впливу соціально-дезадаптованої сім'ї на особистість, дозволяє вирішити проблему адаптації особистості до вимог соціальної системи в умовах трансформації способів життєдіяльності людини, соціальних відносин, що постійно ускладнюються.

Результати та висновки кваліфікаційної роботи можуть використовуватися в освітньому процесі, в ході викладання таких курсів, як «Філософія», «Соціальна філософія», «Соціальна психологія», «Психологія», «Філософія освіти», «Соціологія», «Інклюзивна освіта», «Конфліктологія», спецкурсів, у яких увага акцентується на специфіці соціальної адаптації та дезадаптації особистості в сучасному суспільстві, а також під час розробки проектів з соціальної адаптації особистості.

Основні положення та висновки кваліфікаційної роботи можуть бути використані для подальшої розробки соціально-філософського аспекту процесу соціальної дезадаптації особистості.

У першому розділі – **«Діалектична сутність соціальної дезадаптації особистості»** – проаналізовано філософські, науково-філософські та міждисциплінарні розвідки, що дало змогу конкретизувати структурну модель соціальної дезадаптації та виявити взаємовплив систем соціальної дезадаптації суспільства й структурних систем особистості.

Обґрунтовано теоретичні засади дослідження соціальної дезадаптації з позицій міждисциплінарного підходу. За думкою П. Кузнецова, концепцію соціальної дезадаптації можна розглядати як один з перспективних підходів до комплексного вивчення людини.

На основі узагальнення теоретичних напрацювань з означеної проблеми виявлено детермінанти структури соціальної дезадаптації особистості в сучасному суспільстві.

Описано модель соціальної адаптації/дезадаптації особистості у сучасному соціокультурному просторі. З'ясовано внутрішні і зовнішні детермінанти соціальної адаптації/дезадаптації, на тлі яких формується комплекс властивостей і якостей особистості, що обумовлюють процес адаптації особистості або її дезадаптації.

Визначено, соціальну дезадаптацію як складноорганізовану, інтегральну властивість особистості у трьохсистемному філософському вимірі – трикветрі соціальної дезадаптації (адаптації), структуру якого розроблено у даному дослідженні. Стверджується, що усі системи трикветра тісно пов'язані та здатні до взаємовпливів, і це дозволяє побачити зміни у структурній моделі трикветра соціальної дезадаптації на кожному з трьох структурних рівнях соціальної дезадаптації.

Наголошено, що розуміння процесу дезадаптації в змінених умовах життя має в собі індивідуальні особливості, сторонню підтримку та розкриття внутрішніх ресурсів.

У другому розділі – **«Методологія дослідження соціальної дезадаптації особистості в контексті взаємодії людини і суспільства»** – проаналізовані теоретико-методологічні основи вивчення соціальної

дезадаптації особистості і ідеї осмислення соціального буття людини та суспільства.

Розглянуто теоретичні аспекти соціально-філософського узагальнення новітніх досягнень окремих наук у комплексному вивченні людини та особистості.

Встановлено, що компонентами структури моніторингу є соціальні індикатори освітньої, культурної, соціальної, побутової сфер життя студентів університету та особливості їх взаємної адаптації. Описано основні етапи процесу взаємної соціокультурної адаптації іноземних студентів.

Стверджується, що компонентними модусами соціокультурної адаптації студентів до соціального стилю освітнього середовища є академічна адаптація, соціальна адаптація, культурна адаптація, особистісно-емоційна адаптація. З'ясовано питання про сучасні соціальні відносини тимчасово переміщених осіб в контексті соціокультурного підходу й наголошується, що злагода українського суспільства в цілому залежить від того, яким буде включення тимчасово переміщених осіб в систему соціальних зв'язків і відносин за умови рівномірної репрезентованості загальнолюдських, соціальних та етнічних цінностей.

Осмислюється проблема соціальної та психологічної дезадаптації сучасних сімей, які виховують дітей з особливими, обумовлена зміною сімейної ідеології та сімейних цінностей на фоні впливу соціально-економічних реформ. В ході наукового дослідження розроблено типологія соціально-дезадаптованих сімей у сучасному українському суспільстві.

Наголошується, що соціальна профілактика здатна створити те необхідне тло, на якому більш успішно здійснюється і психологічна, і педагогічна, і медична, й соціально-педагогічна. Така всебічна профілактика можлива лише на рівні держави через систему заходів підвищення якості життя, мінімізацію факторів соціального ризику, створення умов для реалізації принципу соціальної справедливості.

У третьому розділі – «Соціальна дезадаптація особистості в сучасному українському суспільстві» – розкрито онтологічну сутність оцінки компонентів дезадаптації особистості в Україні (на прикладі тимчасово переміщеної молоді та їх сімей, іноземних студентів та сімей, які виховують дітей з особливими потребами).

Досліджено онтологічне розуміння буття таких категорій людей, як іноземні студенти, тимчасово переміщена молодь, сім'ї, які виховують особливу дитину. Вибір пов'язаний з тими подіями, які захлиснули нашу країну та багато в чому визначають її майбутнє. Обрано найменш захищені та вразливі категорії людей, які потребують не тільки соціальної та державної підтримки, а й нової соціально-комунікативної моделі суспільних відносин, адже вони є значущими фокус-групами сучасного українського суспільства.

Проаналізовано соціалізаційний, самореалізаційний, комунікативний, латентний, рефлексивний та соціокультурний компоненти соціальної дезадаптації особистості на рівні кожної з трьох систем трикветра на прикладі тимчасово переміщеної молоді та їх сімей, іноземних студентів та сімей, що виховують дітей з особливими потребами, й підкреслено розуміння того, що процесу соціальної дезадаптації в змінених умовах життя передбачає індивідуальні особливості, підтримку з боку та розкриття внутрішніх ресурсів.

Досліджено вплив соціально-дезадаптованої сім'ї на соціальну дезадаптацію особистості.

Виокремлено детермінанти благополуччя (адаптації) і чинники дезадаптації сучасних сімей в межах трикветральної структури адаптації-дезадаптації та обґрунтовано розуміння того, що благополучна сім'я більш успішна в досягненні високої якості життя своїх членів, а соціально-дезадаптована неспроможна виконувати свої соціальні функції, що перешкоджає успішній адаптації особистості до умов трансформаційного соціального середовища.

З'ясовано сутнісні підвалини детермінантів соціальної дезадаптації особистості в сучасному українському суспільстві.

Визначено, що різні соціальні категорії членів нашого суспільства мають єдину структуру соціальної дезадаптації, що дозволило розглядати цей процес на рівні суспільство-особистість.

Таким чином, соціальна дезадаптація особистості є потенційним відображенням взаємодії соціальної адаптації структур особистості з соціальною системою суспільства.

Ключові слова: соціальна дезадаптація особистості, структура соціальної дезадаптації, соціально-дезадаптована сім'я, соціокультурна адаптація, тимчасово переміщена молодь, іноземні студенти, діти з особливими освітніми потребами.